

СУЧАСНА АНГЛОМОВНА ЕВФЕМІСТИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ
І КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ ЕВФЕМІЗМІВ

Стаття висвітлює питання, пов'язані з встановленням ефективних критеріїв відбору евфемізмів у сучасній англомовній лексикографії, функціонуванням евфемізмів та їх прагматичними завданнями в комунікативному просторі, а також спрямована на визначення факторів, що обумовлюють поповнення словникового фонду англійської мови новими одиницями.

Будь-який словник може бути надійним джерелом інформації лише за умови, якщо вироблені і дотримані критерії відбору відповідного лексичного матеріалу [1: 55].

Великі труднощі в цьому плані виникають при складанні словників евфемізмів. Це, зокрема, пов'язано з нестійкістю і рухливістю останніх в комунікативному просторі. Багато евфемізмів, не встигнувши перекочувати з різних текстів у словники, так і зберігають статус оказіональних елементів. Інші лексеми, хоча і отримують прописку в лексикографічних джерелах, проте, швидко застарівають, поступаючись місцем новим. Лексикографія часто не встигає реєструвати нові евфемізми, вносити відповідні зміни при маркуванні вокабул та ін.

У той же час є і інші причини недосконалості словників евфемізмів.

Йдеться про критерії відбору лексики і лексикалізованих поєднань для включення їх в подібні лексикографічні видання.

Огляд найбільш відомих словників англомовних евфемізмів [2; 3; 4; 5] показує, що в них потрапляють лексеми, які взагалі ні за яких обставин не можуть вважатися евфемізмами. Подібне розширення словника за рахунок "сторонніх" елементів ми вважаємо наслідком відсутності жорстких критеріїв відбору, вироблення яких, як ми могли переконатися, залишається на сьогоднішній день одним з найбільш актуальних питань лексикографії. Метою статті є представлення критеріїв відбору евфемізмів з метою усунення тих недоліків у подальшій лексикографічній роботі, які є на сьогоднішній день.

Розглянемо докладніше, якими критеріями керувалися автори згаданих словників, і чому в результаті їх вживання ці словники набули настільки дифузного характеру.

Вслід за Фаулером, автор відомого Оксфордського словника евфемізмів, Б. Холдер визначає евфемізм таким чином: "*Euphemism means the use of a mild or vague, or periphrastic expression as a substitute for blunt precision or disagreeable use (Modern English Usage, 1957)*" [2: VII].

Наведена дефініція є не зовсім коректною вже тому, що структурні особливості (*periphrastic*) в ній даються в одному перелічувальному ряді з власне семантичними характеристиками (*vague*). Очевидно, нечіткість позначених тут критеріїв і приводить до невинувато широкого трактування терміну "евфемізм" і відповідно до непомірного розширення словника.

За нашими підрахунками, не менше 30% слів і виразів, включених у вказаний словник евфемізмів, такими не є, оскільки не відповідають навіть тому розпливчастому визначенню, яке дає сам автор словника Б. Холдер.

Зокрема в цьому словнику можна знайти немало вокабул – прямих номінантів різних об'єктів, явищ, процесів, які мають нейтральний стилістичний статус і необтяжені жодними додатковими змістами. До таких сумнівних евфемізмів відносяться, наприклад, слова *racist* і *racism*. При цьому не допомагають зрозуміти причини їх включення в евфемістичний ряд і визначення, приведені в самому словнику:

racism – intolerance towards or ill-treatment of those of a different race or nationality [2: 317];

racist – an intolerable bigot in matters of race and nationality [2: 317].

З наведених вище дефініцій видно, що негативні семантичні значення даних слів представлені експліцитно і обидві вокабули є прямими номінантами вказаних денотатів. Жодного пом'якшення або затемнення "незручний" з точки зору політкоректності сем у даному випадку не спостерігається.

Прямим номінантом є і лексема *radical* у значенні "*Accepting or advocating extreme political policies*" [2: 317]. Даючи подібні визначення згаданій ЛО, автор словника сам мимоволі виводить її з розряду евфемістичних елементів оскільки до неї не застосовна жодна з характеристик евфемізма, що приводяться ним. Слово *radical* не може бути кваліфіковане ні як *vague*, ні як *mild*, ні як *periphrastic*.

Прямим номінантом є і слово *to shoplift*: "*to pilfer from a shop*" [2: 343], де сема "красти" (*pilfer*) представлена не просто експліцитно, а є домінуючою. Тому при використанні цієї лексеми в мовному потоці жодного евфемістичного ефекту не відбувається – речі всього-на-всього називаються своїми іменами.

У цей же Оксфордський словник евфемізмів включені й багато слів, які належать до явних вульгаризмів, про що свідчать і відповідні стилістичні помітки, що приводяться в інших – не менш авторитетних – словниках (БАРС, словники серії Longman, словники Хорнбі та ін.).

Так, в Оксфордський словник евфемізмів, на наш погляд, абсолютно необгрунтовано була включена така лексема, як *broad* – синонім слова *prostitute*.

Сам автор Б. Холдер намагається виправдати своє вирішення внести цю ЛО до словника тим, що гострота її негативного тону з часом стала менш різкою: "*The implication of promiscuity is less common in modern usage*" [2: 106].

Іншої думки дотримуються автори інших лексикографічних видань. Так, словник Longman Exams [3], який вважається одним з найнадійніших джерел інформації про прагматичний потенціал різних лексем і лексикалізованих поєднань, дає абсолютно чітку стилістичну кваліфікацію аналізованого слова, знімаючи усілякі коливання з приводу його статусу:

broad "[C] AmE spoken *not polite* – *an offensive word for a woman*" [2: 175].

Як видно з приведеного тлумачення даної лексеми, слово *broad* є безумовним вульгаризмом, тобто може бути віднесено лише до дісфемізмів, а аргумент Холдера про якесь відносне пом'якшення представляється абсолютно непереконливим.

Слово *bags* (мішкуваті брюки, штани) безумовно є синонімом слова *trousers*, хоча і застарілим, але в нас немає жодних підстав вважати його евфемізмом, оскільки лексема *trousers*, яка дійсно знаходилася під забороною в салонах Англії XIX ст., у даний час є нейтральним "дозволеним" словом і подібних сумнівних евфемізмів просто не потребує. У даному випадку автор не дуже вдало підключив історичний чинник, який стосовно слова *bags* не діє.

На жаль, така ж відсутність жорстких критеріїв відбору лексики спостерігається і в авторів іншого словника евфемізмів "A Dictionary of Euphemisms" Ю. Німан і К. Сильвер [4]. Укладачі цього швидше оглядового посібника, чим словника, керувалися, по їх власному визнанню наступним визначенням евфемії: "*Euphemizing is generally defined as substituting an inoffensive or pleasant term for a more explicit, offensive one, thereby veneering the truth by using kind words*" [4: 1].

Проте, багато слів у представленій номенклатурі даного лексикографічного довідника не відповідають критерію *pleasant* та *kind*. Навпаки, сюди потрапили лексеми, які можуть бути кваліфіковані як *unpleasant* та *unkind*. Так, безперечними вульгаризмами є ті лексеми, що раптом перетворилися на евфемізми *boobs (breasts)*; *fanny (female genitals)*; *the trots (diarrhea)*; *to booze (to drink alcohol)* та ін.

Те, що вище перелічені, як і багато інших слів з цього словника, фактично є дісфемізмами (більше 40% всіх базових одиниць), підтверджуються даними і інших, не менш авторитетних, джерел. Деякі із цих лексем марковані в них не просто як грубі, але взагалі табуйовані словарні одиниці. Саме так кваліфікується, наприклад, в словнику Longman Exams лексема *fanny*:

*fanny*₂ BrE *taboo informal a very offensive word for a woman's outer sex organs. Do not use this word* [3: 540].

Головним аргументом на користь включення цієї ЛО в словник евфемізмів Німан і Сильвер вважають історичний критерій, але сьогодні, як ми могли переконатися, на це слово взагалі накладено табу. Очевидно, таке включення було б виправдане, якщо б автори представили давно застарілі історичні евфемізми окремим списком, але вони ввели їх в один ряд з евфемізмами сьогодення, що може привести до помилок при підборі слів для конкретної комунікативної ситуації.

Вищезазначені слова *boobs*, *booze* і *trots* у цьому ж словнику з серії Longman мають стилістичну позначку *informal*. Це досить грубі розмовні елементи, які зовсім не приводять до пом'якшення вислову, а, навпаки, додають йому вульгарне забарвлення. Джентльмен у пристойному суспільстві, якщо він навмисно не намагається шокувати присутніх, ніколи не скаже "*I have got the trots*", а вихована пані на світському рауті не виголосить таку фразу, як "*My husband has been on the booze for five days*", якщо вона не адресована близькій подрузі.

У словнику евфемізмів Х. Роусона евфемізми визначаються як "*mild, agreeable, or roundabout words used in place of course, painful, or offensive ones*" [5: 1].

Але і цей словник насправді наповнений дісфемізмами. Зокрема, в нього потрапило слово *crap*, яке має статус загальноновизнаного вульгаризму:

У своєму коментарі Роусон визнає, що слово *crap* є досить грубим, але він вважає за можливе включити його в число евфемізмів лише на тій підставі, що воно є м'якшим, ніж слово *shit*:

"*crap*" is to "*shit*" as "*screw*" is to "*fuck*" – a newer term, considered coarse but not as coarse as its synonym and so something of a euphemism for it" [5: 65].

На наш погляд, і слово *shit*, і слово *crap*, не дивлячись на менший ступінь вульгарності останнього, знаходяться в зоні зниженої лексики. Тому віднесення слова *crap* до евфемізмів на підставі його відносної м'якості в порівнянні з елементом з тієї ж стилістично зниженої зони не представляється

досить переконливим. Ми не заперечуємо роль чинника синонімічної співвідносності при вивченні такого явища як евфемія і можливості використовувати критерій оцінки ступеня вираженості ознаки, але його не можна абсолютизувати. Як би м'яко не виглядала одна лексема на тлі іншої, її можливості функціонувати як евфемізм вельми обмежені, якщо сама по собі вона володіє ознаками елементу зниженої стилістичної зони.

Якщо ж слідувати логіці Роусона, то всі слова, за винятком табуйованих (*shit, fuck* і деяких інших), можна рахувати потенційними евфемізмами, оскільки по відношенню до цих табу вони завжди будуть "м'якші". Але в такому разі стає безглуздою сама ідея складання словника евфемізмів оскільки в нього доведеться включити незліченну кількість лексем з основного словарного фонду англійської мови.

Роусон включив до свого словника і лексеми, які давно втратили свій евфемістичний статус, перейшовши в розряд прямих номінантів. Ігнорування чинника історичної мінливості привело до того, що в словник потрапило, наприклад, слово *cemetery*, яке в даний час є семантичною домінантою відповідного синонімічного ряду. Розглядати його сьогодні як пом'якшений варіант найменування місця для поховання покійних замість слова *graveyard* немає жодної підстави, тим більше, що семи смерті *to bury* та *dead* в ньому абсолютно відкриті.

Чужорідними елементами в словнику евфемізмів Роусона виглядають і такі слова, як *arse* і *copulate*. Слово *arse* в даний час кваліфікується однозначно і без всяких обмовок як відвертий вульгаризм: *arse* [C] BrE **spoken not polite**. 1. *the part of your body that you sit on*. [3: 69].

У дефініції слова *to copulate* повністю є експліцированою сема сексуальності, яка в справжніх евфемізмах при найменуванні даного концепту затемнена або дається імпліцитно (порівняти, наприклад, з *to be with smb.*) *to copulate – to have sex* [3: 329].

Більш того, як видно з визначення, дана сема в сигніфікаті вказаного слова є такою, що є тяговою (домінантною). Тому і цю лексему немає жодних підстав вважати евфемізмом.

Намагаючись виправдати появу подібних слів в словнику евфемізмів, Роусон звертається до фактів з минулого, коли всі вказані лексеми дійсно виконували евфемістичні функції. Проте, як і автори інших раніше згаданих словників, Роусон не робить жодних спроб відокремити у своєму словнику застарілі евфемізми від нині чинних.

Отже, аналіз найбільш відомих словників англомовних евфемізмів показав, що чітких критеріїв для відбору і включення лексичного матеріалу в подібні лексикографічні джерела немає, а це веде до не виправданого розширення словника за рахунок: 1) нейтральних лексем, які насправді служать первинними номінантами об'єктів, процесів, і явищ; 2) лексем, які колись були евфемізмами, але давно втратили евфемістичний статус; 3) вульгаризмів, які звучать м'якше, ніж інші грубі слова з тієї ж стилістично зниженої зони, але мають вельми обмежену сферу вживання в комунікативному просторі.

На наш погляд, основним критерієм відбору лексем і лексикалізованих поєднань для словників евфемізмів має бути наявність наступних ознак:

1) вторинність номінації; 2) імпліцитний характер представлення небажаних з точки зору етики і політкоректності сем, які експліцитно виражені в домінанті відповідного синонімічного ряду; 3) позитивний аксіологічний потенціал і 4) наявність конотації якісного пом'якшення негативних ознак і/ або інтенсифікації позитивних, а також кількісного зменшення негативних властивостей і/ або кількісного приросту позитивних.

З точки зору прагматики критерієм правильного відбору евфемізмів є їх стабільне функціонування в комунікативному просторі як мітігаторів, що знімають конфліктогенну ситуацію.

Словникова одиниця, яка відповідає цим параметрам, може розглядуватися як потенційний евфемізм, але при цьому обов'язковим є дотримання ще однієї умови: прийняття до уваги історичного чинника. Було б неправильним включати в словники сучасних евфемізмів застарілі мітігатори. Ми вважаємо, що при виникненні необхідності представлення історичних евфемізмів в діахронічному аспекті слід чітко розмежовувати історичні евфемізми і евфемізми сьогодення, розділяючи їх по окремих списках і рубриках. Плутанина в цьому питанні може привести до порушення комунікативних конвенцій і, кінець-кінцем, до повної комунікативної невдачі.

Більш глибоке вивчення критеріїв відбору евфемізмів і особливостей їх практичного вживання в лексикографічній роботі є важливим направленням у вивченні евфемії. Воно дозволить точніше визначити номенклатуру евфемізмів, виявити їх кореляції з іншими ЛО в системному плані, а також визначити особливості їх функціонування в сучасному комунікативному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: УРСС, 2003. – 358 с.
2. Holder B. A Dictionary of Euphemisms: How not to say what you mean. – Oxford: University Press, 2008. – 412 p.
3. Longman Exams Dictionary. – Harlow: Pearson Education Limited, 2006. – 1832 p.
4. Neaman J. and Silver C. A Dictionary of Euphemisms. – L.: Unwin Paperbacks, 1984. – 320 p.
5. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. – London and Sydney: Macdonald and Co., 1983. – 312 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.12. 2009 р.

Кантур К. О. Современная англоязычная эвфемистическая лексикография и критерии отбора эвфемизмов.

Статья раскрывает вопросы, связанные с установлением эффективных критериев отбора эвфемизмов в современной англоязычной лексикографии, функционированием эвфемизмов и их прагматическими заданиями в коммуникативном пространстве, а также направлена на определение факторов, способствующих пополнению словарного фонда английского языка новыми единицами.

Kantur K. O. The Criteria of Euphemisms Selection in Modern Lexicography.

The article deals with the questions of modern English lexicography euphemism selection criteria, euphemisms functioning and their pragmatic issues in the linguistic discourse by the means of factors, stipulating the enriching of the English euphemistic field with new items.